ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661
№1(6)2025, 108-113

УДК:
DOI: 10.52754/16948661_2025_1(6)_16

КЫЛМЫШ ЖАЗА МЫЙЗАМЫНЫН ПРИНЦИПТЕРИ КЫЛМЫШ ЖАЗА МЫЙЗАМЫНЫН ЖЕТЕКТӨӨЧҮ НЕГИЗДЕРИ КАТАРЫ

ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАК РУКОВОДЯЩИЕ НАЧАЛО УГОЛОВНОГО ЗАКОНА

PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW AS GUIDING PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович
Мамрасулов Куттубек Мамасаипович
Mamrasulov Kuttubek Mamasaipovich

окутуучу, Ош мамлекеттик университети
преподаватель, Ошский государственный университет
Lecturer, Osh State University
kuttubek-89@mail.ru

Нуркамилова Бактыгул Нуркамиловна
Нуркамилова Бактыгул Нуркамиловна
Nurkamilova Baktygul Nurkamilovna

улук окутуучу, Ош технологиялык университети
старший преподаватель, Ошский технологический университет
Senior lecturer, Osh texnological University
baktygulhurkamilova27@gmail.com

КЫЛМЫШ ЖАЗА МЫЙЗАМЫНЫН ПРИНЦИПТЕРИ КЫЛМЫШ ЖАЗА МЫЙЗАМЫНЫН ЖЕТЕКТӨӨЧҮ НЕГИЗДЕРИ КАТАРЫ

Аннотация

Маанилүүлүк. Макалада кылмыш-жаза мыйзамындагы принциптердин мыйзамды куроодогу мааниси, алардын кылмыш-жаза мыйзамдарындагы ордун талдоого алынган. Кылмыш- жаза мыйзамынын принциптерин талдоо учурдагы коомдук мамилелерди кылмыш укуктук жактан жөнгө салууда өзгөчө мааниге ээ экендиги менен да шартталат. Окумуштуулар мыйзамдардагы принциптер боюнча бир катар ар тараптуу көз караштарды карманышат. Ошону менен бирдикте акыркы реформалардагы принциптердин кеңейиши кылмыш-укуктук жөнгө салуунун али толук кандуу принциптери иштелип чыга электигин ачыктайт. Макаланын максаты улуттук мыйзам актыларындагы кылмыш-жаза принциптеринин кылмыш жоопкерчилигин ишке ашыруудагы ченемдерди калыптанышына тийгизген таасири аркылуу анын жалпы жана өзгөчө мүнөздөмөлөрүн аныктоо саналат.

Ачкыч сөздөр: принцип, адилеттүүлүк, теңдик, күнөөсүздүк презумпциясы, Конституция,кылмыш-жаза кодекси, гуманизм

Принципы уголовного законодательства как руководящие начало уголовного закона

Аннотация

Актуальность. В статье анализируется значение принципов уголовного права в конструкции закона, их место в уголовном праве. Анализ принципов уголовного права обусловлен тем, что он имеет особое значение в уголовно-правовом регулировании современных общественных отношений. Ученые придерживаются ряда разносторонних взглядов на принципы права. В то же время расширение принципов в ходе последних реформ показывает, что полноценные принципы уголовно-правового регулирования еще не выработаны. Цель статьи - определить ее общие и особенности через влияние принципов уголовного права в национальных правовых актах на формирование норм реализации уголовной ответственности.

Ключевые слова: принцип, справедливость, равенство, презумпция невиновности, Конституция, уголовный кодекс, гуманизм

Principles of criminal law as guiding principles of criminal law

Abstract

Relevance. The article analyzes the importance of the principles of criminal law in the construction of the law, their place in criminal law. The analysis of the principles of criminal law is due to the fact that it has a special importance in the criminal law regulation of modern social relations. Scholars adhere to a number of different views on the principle of law. At the same time, the expansion of the principles during the last reforms shows that the full-fledged principles of criminal law regulation have not yet been developed. The purpose of the article is to determine its general and specific features through the influence of the principles of criminal law in national legal acts on the formation of norms for the implementation of criminal liability.

Keywords: principle, justice, equality, presumption of innocence, Constitution, criminal code, humanism

Киришүү

Актуалдуулугу. Кылмыш жоопкерчилиги кылмыш-укуктук таасир көрсөтүү негизинен бир канча жылдар аралыгында калыптанган жазалоо системасы аркылуу ишке ашырылат. Дээрлик бардык жазык таасир чаралары кылмышкерлерди коомдук пайдалуу эмгектин жардамы менен оңдоо жана кылмыштуулукка каршы күрөшкө коомчулуктун кеңири катышуусун камтыган.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 55-беренеси "Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерине жана ченемдерине, ошондой эле Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган, мыйзамдарда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдерге ылайык таанылат жана кепилденет"[1] деп бекитен.

Соттолгондорго идеялык-саясий таасир көрсөтүү, бул аларда коомдун эрежелерин урматтоого, мамлекеттик жана коомдук менчикти урматтоого, ан-сезимдүүлүгүн жана маданий денгээлин жогорулатууга, соттолгондордун пайдалуу демилгесин өнүктүрүүгө жана мыйзамактыларын так аткарууга тарбиялайт.

Азыркы учурда, социалдык, экономикалык жана саясий көз караштан алганда, кылмыш-жаза жоопкерчилигинин натыйжалуулугу анын акыркы он жылдыкта пайда болгон обөективдүү шарттарга ылайык келүүсү болуп саналат.

Саясий-социалдык система түп-тамырынан бери өзгөрдү, экономика таптакыр башкача болуп калды. Мунун баары, албетте, кылмыш-жаза институту жаатындагы илимий иштеп чыгууларда эске алынышы керек.

Кылмыш жаза мыйзамынын принциптери дагы укуктук тармактык принциптерге ээ болуу менен кылмыш укуктук жөнгө салуунун маани маңызын чагылдырат. Акыркы мезгилдеги кылмыш укуктук реформалар кылмыш жаза мыйзамынын принциптеринин көлөмүн бир катар кеңейтти деп айтууга болот.

Айрыкча юридикалык аныктык принцибинин киргизилиши өзгөчө мааниге ээ. Анкени кылмыш жаза мыйзамынын принциптери бир канча катаал болгон кылмыш жоопкерчилиги боюнча мамилелерди жөнгө салат.

Жогорудагы келтирилген жүйөлөр макаланын изилдөөсүнүн актуалдуулугун түзөт.

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары. Макаланы изилдөө процессинде жалпы укуктук жана атайын илимий усулдар грамматикалык, формалдуу логикалык, тутумдук усулдар аркылуу кылмыш жаза мыйзамынын принциптеринин укуктук маңызын ачып берүү менен кылмыш жаза мыйзамынын принциптерин талдоого алынган. Изилдөөнүн жүрүшүндө Конституциядагы, кылмыш жаза кодексиндеги беренелер боюнча талдоо жүргүзүлгөн.

Талкуу: Көптөгөн авторлор тарабынан жазык мыйзамдарынын теориясынын мыйзам чыгаруу принциптерин терең талдоо анын айрым тармактарындагы көйгөйлөрүн чечкени менен төмөндөгү жагдайларда алар алсыздык кылат деп белгилешет.

Жалпы укуктук жана негизги принциптерден тышкары, укуктун ар бир тармагында, Кыргыз Республикасынын Конституциясынан жана эл аралык укуктан келип чыккан жана юридикалык жактан ырасталган негизги жетекчилик идеялардын жана жоболордун жеке тутуму бар.

Аталган принциптердин жыйындысы коомдук мамилелерге түздөн-түз таасирин тийгизүү менен катар мыйзам чыгаруу векторун, анын ичинде жөнгө салуу методдорун жана жолдорун алдын-ала аныктайт.

Кайсыл гана укуктун тармагы болбосун ал өзүнүн жөнгө салуу принциптерине ээ. Принциптер укуктук жөнгө салуунун башаттарын гана аныктабстан анын ишке ашырылуусунун маңызын дагы түзөт.

Авторлордун басымдуу көпчүлүгү жазык мыйзамдарынын принциптерин "башталыштар", "идеялар", "менчик", "түзүүчү элемент" сыяктуу түшүнүктөр аркылуу аныкташат, айрымдары бир эле учурда бир нече түшүнүктөр аркылуу: "жоболор" жана "идеялар", "башталыштар" . "жана" идеялар "аркылуу аныкташат"[2.с.34].

Укук теориясында принциптер эки критерий боюнча бөлүнөт. Жалпы укуктук принциптер жана атайын укуктук принциптер. Алар укукту коомдук мамилелерди жөнгө салуучу регулятор катары аныктап анын маңызын түзөт.

Укуктук жөнгө салуу аркылуу аркылуу биз укуктук жөнгө салуунун табияты,маңызын социалдык багытталышын ачып берет. Укуктуу мамлекеттин шарттарында укуктун социалдык багытталышы маанилүү орунга ээ болуу менен адам укуктарынын жана эркиндиктеринин камсыз кылынуусун, сакталышын, ишке ашырылышын жөнгө салат.

Кылмыш-жаза кодексинин жалпы бөлүгүн белгилеп жатканда , жазык мыйзамдарынын милдеттерин жана тутумун аныктоодон баштаган. Мыйзам чыгаруучу жазык мыйзамдарынын принциптерин ченемдик форма катары берүү менен, жеке мыйзамдарын иштеп чыгуунун багыттарын жана алкактарын аныктады.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында жарыяланган жалпы укуктук принциптердин таңылышы же биригиши (мыйзамдуулук, жарандардын мыйзам алдындагы теңдиги, жоопкерчиликтин күнөөсү, гуманизм), мыйзам теориясында мыйзам чыгаруу принциптеринин деталдуу тутумунун болушу, укуктук жөнгө салуунун жалпы тенденциясы, ошондой эле жазык мыйзамдарында мыйзам бузуунун атайын ыкмаларын жана каражаттарын аныктайт.

Принциптер көйгөйү укуктун бардык тармактарында кезигиши мүмкүн, айрыкча ал кылмыш-жаза мыйзамдарында өзгөчө спецификага ээ.

Дал ушул кылмыш-жаза укугунда принциптер көптүгү бар болуп алар: жалпы, атайын, негизги жана негизги эмес, жалпы укуктук (жалпы) жана жөнгө салуучу; мыйзамдарынын анын айрым категорияларынын жана институттарынын принциптери; айрым авторлор кылмыш жоопкерчилигин жана жазаны дифференциациялоо жана жазаны индивидуалдаштыруу жөнүндө сөз кылышса, башкалары - өкүмдөгү жазанын аныктыгы, анын негиздүүлүгү жана милдеттүү негиздемесин, ал эми кээ бирлери максатка ылайыктуулук жана натыйжалуулук; мыйзам чыгаруу техникасынын принциптери жана жазык мыйзамдарын кодификациялоо принциптерине камтышат.

Кылмыш жаза мыйзамынын принциптерин талкулоодо анын ар принцибинин талкуудан өткөрүү бир макаланын чегинде мүмкүн эмес. Ошондуктан биз кылмыш укуктук принциптердин кээ бирлерине гана талкуулоону туура таптык.

Укук теория илиминде укуктук принциптериди жалпы жана тармактар аралык, атайын тармактык принциптер болуп бөлүнөт. Мыйзамдык бекилүүсүнө жараша Конституциялык, кодекстеги, мыйзамдардагы принциптер деп айтууга болот.

Кылмыш укугунун принциптерин талдоодон алдын негизги мыйзамыбыз болгон Кыргыз Республикасынын Конституциясына кайрылсак.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 56 –беренесине ылайык. Инсандын дене-боюна жана моралдык кол тийгистигине карата чектөөлөргө жасалган кылмыш үчүн жаза катары мыйзамдын негизинде гана соттун өкүмү боюнча жол берилет.

Эч ким кыйноолорго жана башка катаал адамгерчиликсиз, ырайымсыз же кадыр-баркты басмырлаган мамилелерге жана жазалоого дуушар болбоого тийиш.

Эркиндигинен ажыратылган ар бир адам ар-намысы кемсинтилбеген адамгерчиликтүү мамиле жасалышына укуктуу деп бекилген[1].

Бул жоболор түздөн түз кылмыш куугунтугу менен байланышкан мамилелерде жетекчиликке алынуучу принциптер катары бекилген.

Бул Конституциялык принцип Кылмыш жаза кодексинин 9-беренесинен орун алган, ага ылайык кылмыш жаза кодекси эң жогорку социалдык баалуулуктар катары инсанды, анын өмүрүн жана ден соолугун, ар-намысын жана кадыр-баркын, кол тийбестигин жана коопсуздугун коргоону камсыз кылат деп бекиткен[3].

Кылмыш куугунтугу менен байланышкан мамилелердеги кылмыш укуктук принциптеринин бири катары күнөөсүздүк кунарын(презумпция) айтууга болот.

Конституциянын 57-беренесинде "Ар бир адам анын күнөөсү мыйзамда каралган тартипте далилденмейинче жана мыйзамдуу күчүнө кирген соттун өкүмү менен аныкталмайынча, кылмыш жана/же жорук жасаганга күнөөлүү деп эсептелбейт. Бул принциптин бузулушу материалдык чыгымдын жана моралдык зыяндын ордун сот тартибинде толтуруп берүү үчүн негиз болот" деп бекилген[1]. Бул жобо кылмыш жаза кодексинин 8 беренесиндеги күнөө принциби аркылуу ишке ашырылат[3].

Ата мекендик изилдөөчүлөр Б.А Жусупов, Ш.А.Жайнаков: «кылмыш жаза мыйзамында гумандуулук принцибин талдоого алып; "Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамы гумандуулук принцибин ишке ашырууда жазык мыйзамында ар тараптуу кароо менен кылмыш жоопкерчилигине тартууда, мыйзамдын убакытта колдонулушунда, жоопкерчилик курагын аныктоодо, кандайдыр бир жагдайларда жосунду жоопкерчилигин жокко чыгаруучу жагдайларын аныктап, ошондой эле жаза колдонууда андан бошотууда, белгилөөдө да бир канча гумандуу жоболорду бекиткен» деген тыйынакты чыгарышкан[4.с.55-56].

Кылмыш жасаган адамдар мыйзам алдында бирдей экендигин жана жынысына, расасына, улутуна, тилине, тегине, мүлк абалына, жашаган жерине, динге болгон мамилесине, ишенимине, коомдук бирикмелердин мүчөлүгүнө жана башка жагдайларга карабастан кылмыш жоопкерчилигине тартылышын билдирет. Мыйзам алдындагы теңдик эч бир жагдай бир адамдын экинчисинен начар болушуна алып келбейт[5.с.45].

Г.Б. Виттенберг: «кылмыш-жаза мыйзамдарынын принциптеринин эки негизги тобун бөлүп көрсөтөт: жалпы укуктук принциптер, ага төмөнкүлөр кирет: жазалануучу жосундун коомдук коркунучу, мыйзамдуулук, интернационализм, демократия, гуманизм жана жазык мыйзамдарына мүнөздүү принциптер: кылмыштардын алдын алуу, кылмышкердин жеке жоопкерчилиги, жеке адамды ар тараптуу коргоо, жоопкерчиликти жана жазаны индивидуалдаштыруу, кылмыштуулукка каршы күрөштө коомчулуктун катышуусу» [6.с.67].

Бирок, теңдик принциби адамдын жеке жоопкерчилигин дегеле деңгээлге жеткирүүнү билдирбейт. Кылмыштын коомдук коркунучунун мүнөзү жана даражасы жана кылмышкердин инсандыгы, анын ичинде жазаны жеңилдетүүчү жана оордотуучу жагдайлар,

ошондой эле дайындалган жазанын аны түзөтүүгө жана анын үй-бүлөсүнүн жашоо шартына тийгизген таасири сөзсүз түрдө эске алынат.

Корутунду; Кылмыш жаза мыйзамынын принциптерин талдоо бизге төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берет;

- кылмыш жаза жоопкерчилигинин максатталышынын маңызын ишке ашырат;
- мамлекеттин кылмыш укуктук саясатынын багытын аныктайт;
- адам укуктарынын жана эркиндиктеринин камсыздалышын ишке ашырат;
- кылмыш куугунтугунда эл аралык ченемдердеги принциптердин улуттук мыйзам актыларында имплементациялылышын менен мүнөздөлөт.
- кылмыш-жаза мыйзамынын тутумундагы ченемдерди аныктоодо жетекчиликке алынат.
- кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдерин калыптандырат.

Колдонулган маалымат булактары

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2021-жылдын 11-апрелинде Референдумда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынган. *(Кыргыз Республикасынын 2021 жылдын 5 майындагы №59 Мыйзамы менен күчүнө киргизилген).*
2. Алексеев С. С. Общая теория права. М.: Юридическая литература, 1982.С 34.
3. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 127 *(КР 2021-жылдын 28-октябрындагы № 126 Мыйзамы менен колдонууга киргизилген).*
4. Жусупов Б.А., Жайнаков Ш.А. Законное закрепление принципа гуманизма в уголовно-процессуальном кодексе Кыргызской Республики. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2014. №. 9. С. 55-56
5. Васильев Н. В. Принципы советского уголовного права. М.,1983.С.45
6. Виттенберг Г. Б. Развитие основных принципов уголовного права в новом Уголовном кодексе РСФСР // Правоведение. 1962. № 4.С.67.